

คนไกลบ้าน: การสื่อสารของครอบครัวข้ามรุ่น

กาญจนา เทียนฉาย^a วรณี หุตะแพทย์^b

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งความสนใจไปที่ความสัมพันธ์ในครอบครัวข้ามรุ่น นำเสนอมุมมองของปู่ย่าตายาย (พ่อแม่สูงอายุ) ในครอบครัวข้ามรุ่นที่มีการติดต่อกับลูกผู้ย้ายถิ่นอย่างไร เพื่อที่จะคงความสัมพันธ์ระหว่างลูกผู้ย้ายถิ่น และพ่อแม่สูงอายุที่อยู่ในถิ่นต้นทาง ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะมีช่องว่างของความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การย้ายถิ่นและครอบครัวข้ามรุ่นในประเทศไทย” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ การศึกษานี้พบว่า ในครอบครัวข้ามรุ่นมีการติดต่อระหว่างกัน 2 ช่องทางคือ การกลับมาเยี่ยมบ้าน และการติดต่อผ่านโทรศัพท์มือถือ ไม่มีการติดต่อกันผ่านการเขียนจดหมายซึ่งเคยเป็นช่องทางการติดต่อที่เคยเป็นที่นิยมก่อนที่จะมีการพัฒนาการติดต่อสื่อสารอย่างเช่นในปัจจุบัน

คำสำคัญ ครอบครัวข้ามรุ่น ผู้สูงอายุ การติดต่อสื่อสาร

^{ab}นักปฏิบัติการวิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล Corresponding author E-mail: kanchana.tha@mahidol.edu
วันที่รับบทความ: 11 มิถุนายน 2561 วันที่แก้ไขบทความ: 11 กันยายน 2561 และวันตอบรับบทความ: 17 กันยายน 2561

Distance People: Communication of Skipped- Generation Household

Kanchana Thianlai^a Wannee Hutaphaed^b

Abstract

This study explored the relationships among family members of skipped-generation households, presenting views of elderly parents (Grandparents) in a skipped-generation household on how they communicate and maintain the relationship with their migrant children. There are likely to be more distance of relationship. This study is part of the research project "Migration and Skipped-Generation Households in Thailand" which is a qualitative study. This study found that there are two channels to get in touch: 1) getting back home, 2) mobile phone communication. There is no correspondence through the writing of letters which used to be a popular communication channel before the development of communication, as in the present.

Keywords: Skipped-Generation Household, Elderly, Communication

---

^{ab}Researcher, Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Corresponding author E-mail: kanchana.tha@mahidol.edu

Received: 11 June 2018, Revised: 11 September 2018, Accepted: 17 September 2018

บทนำ

ครอบครัวถือว่าเป็นหน่วยที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าหน่วยอื่นๆ ในสังคม สมาชิกที่อยู่ร่วมกันในครอบครัวต่างมีหน้าที่ บทบาทที่ต่างกันออกไป ทั้งนี้บทบาทของแต่ละคนในครอบครัวก็อาจมีการปรับเปลี่ยนไปจากสภาพแวดล้อม สถานการณ์ หรือโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปก็เพื่อให้ครอบครัวนั้นดำรงอยู่ได้ ในขณะที่ “การย้ายถิ่น” เป็นการปรับตัวของครอบครัวรูปแบบหนึ่งให้เข้าตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้คนวัยทำงานต้องออกไปหางานต่างถิ่น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทย อันเกิดจากกระแสสังคมโลกาภิวัตน์ที่ทันสมัยขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวขาดความแข็งแกร่ง สมาชิกมีอิสระสูง การทำหน้าที่ของครอบครัวที่มีต่อสมาชิกลดน้อยลง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดูแลเด็ก การอบรมสั่งสอน การควบคุมพฤติกรรม ครอบครัวจะสูญเสียอำนาจที่มีต่อสมาชิกไป ขนาดของครอบครัวเล็กลง รวมถึงความหลากหลายของครอบครัวไทยอีกด้วย (Pitikultang, 2009)

บทความนี้มุ่งความสนใจไปที่ความสัมพันธ์ในครอบครัวข้ามรุ่น หรือครอบครัวแหวกกลาง หรือที่เรียกว่า Skipped Generation Household โดยที่ครอบครัวข้ามรุ่นในบทความนี้หมายถึงครอบครัวที่มีเฉพาะรุ่นปู่ย่าตายาย (หรือพ่อแม่สูงอายุ) กับรุ่นหลานในวัยเด็กเท่านั้น โดยไม่มีบุคคลอื่นอยู่ร่วมกันด้วย ซึ่งปู่ย่าตายาย คือ รุ่นที่ 1 (แทนด้วย G1) พ่อแม่ของหลาน (หรือลูกผู้ย้ายถิ่น) คือ รุ่นที่ 2 (แทนด้วย G2) ส่วนหลาน คือ รุ่นที่ 3 (แทนด้วย G3) การเกิดขึ้นของครอบครัวแบบนี้ นอกเหนือจากการอพยพย้ายถิ่นไปทำงานแล้ว ก็พบว่าผู้หญิงเองก็เปลี่ยนบทบาทในแง่ของการเป็นแรงงานเพิ่มขึ้นด้วย พ่อแม่วัยทำงานจึงต้องฝากลูกไว้กับปู่ย่าตายาย เพราะจำเป็นต้องลดค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในถิ่นปลายทาง การขาดคนช่วยเลี้ยงดูหรือไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูกเพราะต้องทำงาน (UNFPA, 2016) นอกจากนี้การเพิ่มขึ้นของจำนวนครอบครัวข้ามรุ่นยังมีสาเหตุอื่นอีก เช่น ปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัวที่เปราะบางนำไปสู่การหย่าร้างที่สูงขึ้น จำนวนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่เพิ่มขึ้น การตั้งครุฑของพ่อแม่วัยรุ่นด้วยสาเหตุเหล่านี้ทำให้ปู่ย่าตายายต้องรับหน้าที่ในการเลี้ยงดูหลานอย่างปฏิเสธไม่ได้

บทความนี้นำเสนอมุมมองของปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่นว่ามีการติดต่อกับลูกผู้ย้ายถิ่นอย่างไร ในการที่จะคงความสัมพันธ์ระหว่างลูกผู้ย้ายถิ่น (G2) และพ่อแม่ (G1) ในภาพความสัมพันธ์ของครอบครัวข้ามรุ่นที่ในครอบครัวสมาชิกอยู่เพียง 2 รุ่น คือ รุ่นปู่ย่าตายาย ที่รับบทบาทหน้าที่เลี้ยงดูรุ่นหลาน (G3) ในขณะที่พ่อแม่ย้ายถิ่นออกไปทำงานที่อื่นโดยไม่มีรุ่นลูกคนอื่นอาศัยอยู่ในบ้านด้วยจะเป็นอย่างไร

บททวนวรรณกรรม

จากรายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ.2558 (UNFPA, 2016) ได้ชี้ให้เห็นว่า “ครอบครัวข้ามรุ่น” ในประเทศไทยมีแนวโน้มจึงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 1 แสนครอบครัว ในพ.ศ. 2530 เป็น 4 แสนครอบครัว ในพ.ศ.2556 โดยส่วนใหญ่ 76% อยู่ในชนบท เกือบครึ่งในจำนวนนี้ หรือ 47% อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้หญิง 90% มากกว่าครึ่งอายุ 60 ปีขึ้นไป และที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไปก็เพิ่มขึ้นจาก 4% ในพ.ศ.2530 เป็น 8% ในพ.ศ. 2556 ขณะที่หัวหน้าครอบครัวข้ามรุ่นกลุ่มนี้

ยังคงทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรม อีกทั้งผู้ที่มีสุขภาพไม่แข็งแรงมีจำนวนสูงถึง 16% และ 1 ใน 5 เท่าของผู้สูงอายุในครอบครัวมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน¹ โดยแหล่งรายได้มาจากเงินที่ลูกส่งให้รายได้จากการทำงาน และเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ (UNFPA, 2016)

อันที่จริงแล้วทางเลือกอันดับต้นๆ ของพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นคือการพาลูกของตนย้ายติดตามไปด้วยเพื่อครอบครัวจะได้อยู่พร้อมหน้าไม่ต้องแยกกันอยู่ แต่ความกดดันต่อผู้ย้ายถิ่นที่จะต้องหารายได้จำนวนมาก ในเวลาอันรวดเร็วในสภาพแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย ประกอบกับค่าครองชีพที่สูงกว่ามากเมื่อต้องมาใช้วิถีชีวิตแบบคนในเมือง อีกทั้งยังขาดระบบสนับสนุนต่างๆ เช่น การหาที่เรียนใหม่ให้กับลูก ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ผู้เป็นพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นจำนวนหนึ่งไม่สามารถพาลูกไปด้วยพร้อมกับตนได้ แม้ว่าการทิ้งเด็ก ๆ ไว้ให้อยู่กับปู่ย่าตายายจะเป็นความตั้งใจตั้งแต่แรก หรือจะเป็นการพาเด็กกลับมาฝากไว้กับปู่ย่าตายายภายหลังก็ตาม ผลที่เกิดตามมานั้นล้วนไม่แตกต่างกัน นั่นคือพ่อแม่และเด็กจำนวนมากต้องใช้ชีวิตที่พลัดพรากแยกกันอยู่คนละที่ “ครอบครัวข้ามรุ่น” จึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาเพื่อรองรับความต้องการทางเศรษฐกิจของครอบครัว แต่ก็มีแนวโน้มว่าจะเป็นทางเลือกที่ไม่ยั่งยืน เพราะมีการศึกษาที่แสดงให้เห็นแล้วว่า กลุ่มครอบครัวข้ามรุ่นอาจมีผลเชิงลบต่อสภาพความอยู่ดีมีสุขทางสังคม เศรษฐกิจ และจิตใจของทั้งเด็กและปู่ย่าตายาย อีกทั้งพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กไทยที่ล้าหลังอยู่แล้วนี้ยังอาจลดต่ำลงอีก อันเป็นผลมาจากการที่ไม่มีพ่อแม่อาศัยอยู่ด้วย นอกจากนั้นเด็กยังมีแนวโน้มที่จะรับเอาพฤติกรรมเสี่ยงและไม่ดีต่อสุขภาพอีกด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า ปู่ย่าตายายต้องเผชิญกับความเครียด เนื่องจากความต้องการความคาดหวัง และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อหลานเข้าสู่วัยรุ่น (Darawuttimaprakorn & Punpuing, 2010; Abas et al., 2009)

ข้อมูลจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ในช่วงปี 2530 – 2556 แสดงให้เห็นว่าจำนวนครอบครัวข้ามรุ่นในประเทศไทยมีเพิ่มขึ้นราวสองเท่า โดยในปี 2556 มีครอบครัวข้ามรุ่นราว 4 แสนครอบครัว หรือคิดเป็น 2% ของ ครอบครัวทั้งหมด ทั้งนี้ถึงแม้ครอบครัวข้ามรุ่นจะพบได้มากกว่าในพื้นที่ชนบท แต่ในพื้นที่เขตเมืองก็มีครอบครัว ลักษณะนี้เพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ตารางที่ 1: แสดงจำนวนและสัดส่วนของครอบครัวข้ามรุ่น (UNFPA, 2016)

ปี	จำนวนของครอบครัวข้ามรุ่น	% ครอบครัวข้ามรุ่น
จำแนกตามจำนวนครอบครัว (จำนวนทั้งหมด= 19.5 ล้านครอบครัวในปี 2556)		
2530	107,494	0.95
2540	168,396	1.09
2550	359,092	1.97

¹ เส้นความยากจน (Poverty line) เป็นเครื่องมือสำหรับใช้วัดภาวะความยากจน โดยคำนวณจากต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายของปัจเจกบุคคลในการได้มาซึ่งอาหารและสินค้าบริการที่จำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต โดยในปี 2556 เส้นความยากจนของประเทศอยู่ที่ 2,572 บาท

ปี	จำนวนของครอบครัวข้ามรุ่น	% ครอบครัวข้ามรุ่น
2556	405,615	2.07
จำนวนแนกตามจำนวนประชากร (จำนวนประชากรทั้งหมด = 67.5 ล้านคนในปี 2556)		
2530	353,250	0.70
2540	598,932	1.00
2550	1,224,758	1.70
2556	1,241,635	1.80

ที่มา : สสช., การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2530-2556

ทฤษฎีความเป็นปึกแผ่นของประชากรต่างรุ่น (Theory of Intergenerational Solidarity)

เป็นแนวคิดที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดา และบุตร ในเชิงมิติทรัพยากร ค่าใช้จ่าย และผลประโยชน์ (Dwyer, Le, & Jankowski, 1994) โดยที่ Bengtson ได้มีการศึกษาในเรื่องดังกล่าวหลายแง่มุม รวมทั้งได้ตีความเรื่องการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา และบุตรเป็น 6 มิติ ดังนี้ (Bengtson & Schrader, 1982; Roberts, Richards, & Bengtson, 1991 อ้างถึงใน Sutinyamane, 2016)

1) ความเป็นปึกแผ่นเชิงโครงสร้าง (Structural Solidarity) พิจารณาโครงสร้างทางโอกาสเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประชากรต่างรุ่น บิดามารดา พี่น้อง เพศ อายุ สถานภาพสมรส และสถานภาพการทำงาน

2) ความเป็นปึกแผ่นเชิงสัมพันธ์ (Associative Solidarity) หรือความเป็นปึกแผ่นของการติดต่อสื่อสาร พิจารณาเรื่อง ความถี่ และรูปแบบการ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว โดยวัดที่รูปแบบการติดต่อระหว่างสมาชิกต่างรุ่น เช่น พบกัน โทรศัพท์หากัน และอีเมลล์รวมทั้งความถี่และความเข้มข้นของการติดต่อ

3) ความเป็นปึกแผ่นเชิงความรู้สึก (Affectual Solidarity) เป็นการวัดคุณภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรกับบิดามารดา โดยพิจารณาชนิด และระดับของอารมณ์เชิงบวกที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกในครอบครัว และระดับของการพึ่งพาค้ำค้ำกันเกี่ยวกับอารมณ์นั้น

4) ความเป็นปึกแผ่นเชิงบรรทัดฐาน (Normative Solidarity) พิจารณาเรื่องจุดแข็งของความรับผิดชอบใน บทบาทของครอบครัว และภาระหน้าที่ของบิดามารดาที่มีต่อสมาชิกในครอบครัว

5) ความเป็นปึกแผ่นเชิงความเห็นร่วมกัน (Consensual Solidarity) พิจารณาระดับความเห็นด้วยในเรื่องของค่านิยมทัศนคติ และความเชื่อระหว่างสมาชิกในครอบครัว

6) ความเป็นปึกแผ่นเชิงหน้าที่ (Functional Solidarity) พิจารณาระดับการเกื้อหนุน และการแลกเปลี่ยนทรัพยากร โดยวัดจากประเภทของการเกื้อหนุน ทั้งด้านการเงิน วัตถุ และอารมณ์

โดยในบทความนี้นำเสนอในมิติ Associational Solidarity นั่นคือ “ความเป็นปึกแผ่นของการติดต่อสื่อสาร” ที่ตีความถึงชนิด และความถี่ของการติดต่อสื่อสารกันระหว่างบุตรและบิดามารดา

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การย้ายถิ่นและครอบครัวข้ามรุ่นในประเทศไทย” ซึ่งเป็นความร่วมมือกันระหว่างสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และ มหาวิทยาลัยมิชิแกน ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยได้ผ่านการพิจารณาและรับรองจริยธรรมการวิจัยในคนจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม เลขที่ COA. No. 2013/1-1-21 โครงการวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึกกับปู่-ย่า/ตา-ยายที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไปที่ต้องดูแลหลานอย่างน้อย 1 คน ในครอบครัวที่พ่อแม่ของหลานย้ายถิ่นไปทำงานที่อำเภออื่นหรือจังหวัดอื่นนาน 3 เดือนขึ้นไป โดยต้องไม่มีลูกคนอื่นอาศัยในครอบครัวนั้นๆ ด้วยการเลือกกลุ่มตัวอย่างครั้งนี้เป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) จำนวน 42 ครอบครัว ใน 3 จังหวัดของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก ขอนแก่น และกาญจนบุรี โดยทั้งสามพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่มีการย้ายถิ่นออกไปทำงานในสัดส่วนที่สูง รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม และบริบททางเศรษฐกิจ เก็บข้อมูลในระหว่างเดือนตุลาคม - ธันวาคม พ.ศ. 2556

เครื่องมือที่ใช้ในครั้งนี้ ประกอบด้วย แนวคำถามการสัมภาษณ์ โดยจะเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ในรูปแบบกึ่งมีโครงสร้าง แต่คำถามและลำดับคำถามสามารถยืดหยุ่นได้ โดยแนวคำถามประกอบไปด้วยคำถามหลักซึ่งเป็นคำถามปลายเปิด มีการบันทึกเทป จากนั้นจะใช้คำถามเพื่อขยายความเจาะลึกไปในแต่ละประเด็นเพิ่มเติม นอกจากนี้ได้ใช้การจดบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ด้วยการสังเกตสถานการณ์ขณะสัมภาษณ์ พฤติกรรมการแสดงออกต่างๆ สีหน้า ท่าทางการปฏิบัติตัว และสิ่งแวดล้อมรอบๆ เพื่อตรวจสอบความตรงกันของข้อมูล

วิธีการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง เริ่มจากทีมวิจัยประสานงานกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ (รพ.สต.) เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการ และวางแผนการทำงานร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ที่ได้รับมอบหมาย ในการแนะนำทีมวิจัยกับผู้สูงอายุที่อาศัยเพียงลำพังกับหลานที่ถูกเลือก จากนั้นทีมวิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย แจ้งการพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งการสามารถปฏิเสธและถอนตัวจากการวิจัยได้ทุกเมื่อหากไม่สะดวกหรือไม่พร้อมจะตอบคำถาม พร้อมกับขออนุญาตบันทึกเสียงการสนทนา ข้อมูลที่ได้จะนำมาให้รหัสและบันทึกด้วยโปรแกรม Nvivo และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และในการนำเสนอตัวอย่างคำพูดของผู้ตอบจะแทนด้วย “จังหวัดรหัส และคุณลักษณะทางประชากรของผู้ตอบ”

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

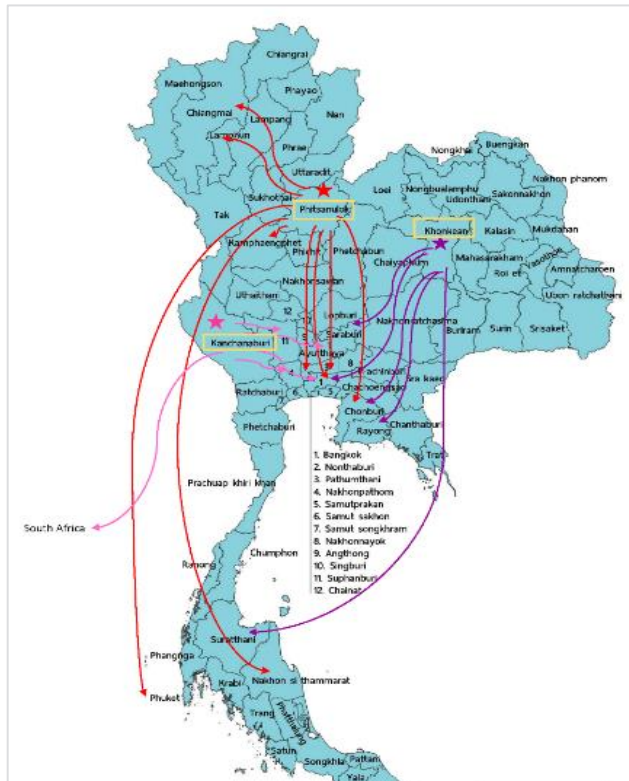
1. โฉมหน้าของครอบครัวข้ามรุ่นในปี 2556

ปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่น จำนวน 42 ครอบครัว พบว่า ประมาณครึ่งหนึ่งเป็นการเลี้ยงหลานจากลูกของลูกสาวคือ 20 ครอบครัว สถานภาพสมรสของปู่ย่าตายายเป็นครึ่งหนึ่งแต่งงานและยังอยู่กินด้วยกัน 25 ครอบครัว อายุของปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่นอายุต่ำสุดที่ 51 ปี สูงที่สุด คือ 82 ปี เฉลี่ย 62.9 ปี อายุของหลานในขณะทำการสัมภาษณ์พบว่า อายุน้อยที่สุดคือ 7 เดือน มากที่สุดคือ 28 ปี

(อายุ 20 ปีขึ้นไป มีจำนวน 5 คน) ป่วยตายายในครอบครัวข้ามรุ่นที่ศึกษาต้องดูแลหลานประมาณ 2 คน ต่อครอบครัว จำนวนหลานที่ต้องดูแลมากที่สุดคือ 5 คน

ป่วยตายายส่วนใหญ่ยังคงทำงานอยู่ โดยทำการเกษตรมากที่สุด 19 ครอบครัว มีป่วยตายายจำนวน 12 ครอบครัวที่ไม่ได้ทำงานแล้ว ส่วนใหญ่มีรายได้มากกว่า 5,000 บาทต่อเดือน แหล่งที่มาของรายได้จึงเป็นเพียงเบี้ยยังชีพและเงินส่งกลับจากลูกของตนเองเท่านั้น การย้ายถิ่นออกของลูกผู้ย้ายถิ่น (G2) ในครอบครัวข้ามรุ่นพบว่า มีการย้ายถิ่นภายในจังหวัดและนอกจังหวัด (ดูภาพที่ 1) โดยครอบครัวข้ามรุ่นในจังหวัดกาญจนบุรีมีการย้ายถิ่นไปจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม อยุธยา นนทบุรี กรุงเทพฯ และประเทศแอฟริกาใต้ ส่วนครอบครัวข้ามรุ่นในจังหวัดขอนแก่น มีการย้ายถิ่นไปจังหวัดชลบุรี กรุงเทพฯ สุราษฎร์ธานี ระยอง และสระบุรี และครอบครัวข้ามรุ่นในจังหวัดพิษณุโลกย้ายถิ่นกระจายในหลายจังหวัด ได้แก่ จังหวัดภูเก็ต เชียงใหม่ ลำพูน กรุงเทพฯ กำแพงเพชร นนทบุรี ปทุมธานี นครศรีธรรมราช และชลบุรี

นอกจากนี้พบว่า เกิดปรากฏการณ์ครอบครัวข้ามรุ่นที่น่าสนใจ โดยพบว่ามีครอบครัวข้ามรุ่น 1 ครอบครัว ที่ในครอบครัวนั้นมีรุ่นหวด (อายุ 63 ปี) เป็นผู้ดูแลรุ่นหลานเพียงลำพัง ที่ก่อนหน้านี้ก็เคยรับบทบาทในการเป็นยายเลี้ยงดูหลานก็คือพ่อของหลานมาก่อนหน้านี้ เมื่อหลานมีลูกก็ส่งกลับมาให้ย่าของตนเองช่วยเลี้ยงดูแทน

ภาพที่ 1: การย้ายถิ่นออกในพื้นที่ศึกษา 3 จังหวัด

2. ที่มาของครอบครัวข้ามรุ่น

ครอบครัวข้ามรุ่น ไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในสังคมไทย เพียงแต่ว่าปรากฏการณ์นี้ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น และได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในบางประเด็น เดิมทีนั้นสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม พ่อแม่ต้องออกไปทำไร่ทำนา ต้องฝากให้ปู่ย่าตายายช่วยเลี้ยงดูลูกแทนในเวลากลางวันเท่านั้น แต่ในปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนเป็นสังคมอุตสาหกรรม ทำให้พ่อแม่ต้องย้ายถิ่นออกมาทำงานที่อื่นๆ และให้พ่อแม่ของตนหรือปู่ย่าตายาย (G1) เป็นผู้รับหน้าที่เลี้ยงดูหลานแทน จากการศึกษาพบว่าครอบครัวข้ามรุ่นมีที่มา ดังนี้

2.1 ลูกผู้ย้ายถิ่น (G2) ไปทำงานที่อื่นอยู่ก่อนแล้ว และเมื่อมีลูก (G3) ก็ส่งกลับมาให้ปู่ย่าตายายเลี้ยง (G1)

“คนโตลูกเกิดอยู่ที่นั่น (กรุงเทพฯ) แล้วส่งกลับมาเลี้ยงนี่ ... คนที่สองนี่ก็อยู่ที่กรุงเทพฯ เหมือนกันแต่เที่ยวไปเที่ยวมา แต่เกิดที่แม่และเด็ก ออกที่แม่และเด็กขอนแก่น ออกแล้วก็ไม่เอาไปเลย เอาไว้ที่นี่”(ขอนแก่น 4, คุณยายอายุ 56 ปี, เลี้ยงหลาน 2 คน)

2.2 เมื่อก่อนก็อยู่ด้วยกัน แต่เมื่อมีลูก (G3) จึงไปทำงานที่อื่นเพื่อหาเงินมาเลี้ยงดูลูกและจุนเจือครอบครัว ในการศึกษานี้ก็พบกรณีที่ตั้งครรภ์ในระหว่างที่เรียนหนังสือด้วย ตั้งครรภ์จนคลอดออกมา และเรียนจนจบ

“ก็คือลูกเรียนจบแล้วเราก็อยากจะทำให้ลูกไปทำงาน จีรวัฒน์ เรียน ปวส.เทคนิค ทั้งเรียนทั้งมีเมียด้วย พ่อยังไม่จบลูกก็ออกมาก่อน ก็เลยบอกว่าเรียนจบแล้วไปทำงานหาเงินมาเลี้ยงลูกช่วยแม่ หาเงินซื้อนม” (ขอนแก่น 7, คุณย่าอายุ 51 ปี, เลี้ยงหลาน 3 คน)

“ไปเรียนอีกปีกว่าๆ จะรับปริญญาก็มามีเจ้านี่ (หลาน) ... เค้กก็กลัวคือพูดง่ายๆ ว่าท้องก็ไม่บอก ... เพื่อนเขาโทรมาบอกเจ้านี่ก็ได้ 3-4 เดือนแล้ว เขาเลยเอามาให้เลี้ยง” (กาญจนบุรี 9 คุณตาอายุ 77 ปี เลี้ยงหลาน 1 คน)

2.3 ลูก (G2) มีปัญหาครอบครัว อยู่ในภาวะพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว จึงให้ปู่ย่าตายาย (G1) รับภาระเลี้ยงหลาน (G3) แทน

“... อย่างที่บ้านลูกชายกับลูกสะใภ้เค้าแยกทางกัน ลูกผมที่เป็นผู้ชายก็ไปทำงานส่งเสียบ้าง แต่ไม่พอ ... แต่ว่าครั้งแรกเค้าไม่มีปัญหาส่งเล็กร่างกันไป ก็ไป ที่นี้หลานก็ต้องอยู่กับปู่ย่าตายาย พวกผมก็ต้องเลี้ยงเอาไว้ เพราะว่าเป็นหลาน และใช้นามสกุลของปู่ย่า ตายาย ก็เหมือนผู้สืบสกุล...” (กาญจนบุรี 14, คุณปู่อายุ 61 ปี, เลี้ยงหลาน 1 คน)

ถือได้ว่าปู่ย่าตายายรับบทบาทในการช่วยเหลือเกื้อกูลในครอบครัว ซึ่งกิจกรรมในการดูแลหลานของปู่ย่าตายายครอบคลุมกิจกรรมในการดูแลและจัดการกิจกรรมของหลานทุกอย่าง เช่น การกิน การอาบน้ำ การนอน อบรมสั่งสอน ให้ความรักอบอุ่น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Potts & Mandelco (2002) ที่ได้สรุปเรื่องการดูแลของปู่ย่าตายายต่อหลานใน 2 ด้าน คือ 1) การดูแลด้านร่างกาย ประกอบด้วย การดูแลเรื่องการกิน การนอน การเล่น เสื้อผ้า ความปลอดภัย และเมื่อเจ็บป่วย ส่วน 2) การดูแลด้านจิตใจ ประกอบด้วย การอบรมสั่งสอน การให้ความรัก

3. เมื่อห่างไกลบ้านจะติดต่อกันอย่างไร

ในการศึกษานี้ ได้พบว่า การที่คนมีสถานะเป็นปู่ย่าตายายแล้วคนเหล่านี้ก็ถือได้ว่าตนเองนั้นเป็นผู้สูงอายุแล้ว ซึ่งการที่ผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่น (G1) ต้องพบกับการที่ลูกย้ายถิ่นไม่ได้อยู่ด้วยกัน อีกทั้งการที่ผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นมีบทบาทเลี้ยงดูหลาน (G3) แทนลูกผู้ย้ายถิ่น (G2) นั้น จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า ครอบครัวข้ามรุ่นมีการติดต่อกันผ่าน 2 ช่องทาง คือ “การกลับมาเยี่ยมบ้าน” และ “การติดต่อผ่านโทรศัพท์มือถือ”

3.1 กลับมาเยี่ยมบ้าน

การกลับมาเยี่ยมบ้าน เป็นการช่วยลดความรู้สึกห่างไกลนั้นให้ดีขึ้นทั้งในครอบครัวที่มีการย้ายถิ่น และในครอบครัวข้ามรุ่นด้วยเช่นกัน การกลับมาเยี่ยมบ้านเป็นการติดต่อกับครอบครัวช่องทางหนึ่งที่มีมานานแล้ว โดยส่วนใหญ่จะเป็นการที่ผู้ย้ายถิ่นกลับมาเยี่ยมบ้าน มากกว่าคนที่อยู่ในถิ่นต้นทางจะไปเยี่ยมผู้ย้ายถิ่นในถิ่นปลายทาง และจากการศึกษาเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกันที่ลูกผู้ย้ายถิ่นจะเป็นฝ่ายเดินทางกลับมาเยี่ยมครอบครัวในถิ่นต้นทาง เนื่องจากลูกผู้ย้ายถิ่น จะมีความคล่องตัวมากกว่าพ่อแม่สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่น และถือเป็นเรื่องหน้าที่ที่จะต้องทำ และยิ่งในกรณีเช่นนี้ที่ลูกผู้ย้ายถิ่นให้ปู่ย่าตายาย (G1) ได้ช่วยเหลือดูลูก (G3) ของตนแทน ก็จะเป็นฝ่ายเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านเอง

ในการศึกษานี้พบว่ามีน้อยมากที่ปู่ย่าตายาย (G1) จะไปเยี่ยมลูกผู้ย้ายถิ่น (G2) ในถิ่นปลายทาง ซึ่งการไปเยี่ยมนั้นเป็นการไปดูว่าลูกผู้ย้ายถิ่นมีความเป็นอยู่อย่างไรเท่านั้น และจะเป็นการไปเพียงครั้งเดียว หรือไม่เกินสามครั้งเท่านั้น โดยได้บอกเล่าว่าไปเยี่ยมดูลูกผู้ย้ายถิ่นเพื่อที่จะได้รู้ว่าลูกๆ ของตนนั้นอยู่กันอย่างไร

“เคยไปเยี่ยมเขา เคยไปอยู่กับเค้าเป็นอาทิตย์ บางทีอยู่ไม่ไหวก็บอกว่าพากลับเถอะ พักห้องแถวติดๆ กัน จะออกไปไหนก็ได้ ต้องมียาม อยู่ในโรงงาน ออกไปต้องมียามเปิดประตูให้ออก เวลาเข้าไปเอาหลาน เราก็ต้องมีบัตรไปส่งให้เค้า” (กาญจนบุรี 3 คนอายุอายุ 67 ปี เลี้ยงหลาน 4 คน)

นอกจากนี้ปู่ย่าตายาย หรือพ่อแม่สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นยังเดินทางไปเยี่ยมลูกผู้ย้ายถิ่นในถิ่นต้นทางด้วยเข้าใจว่าคนเป็นพ่อแม่เป็นแม่จะมีความรู้สึกห่วงและคิดถึงลูกของตน (G3) ที่มาฝากเลี้ยง เนื่องจากยังเล็ก ซึ่งพ่อแม่สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นได้เล่าว่า เพราะลูก (G2) คิดถึงลูกของตนเองที่มาฝากตายายให้ช่วยเหลือ และหากต้องมาหาลูกเองที่นี้ (พิษณุโลก) ก็เสียเวลาทำงาน จึงอาสาเป็นฝ่ายพา

หลานไปหาพ่อแม่ แต่ลูกผู้ย้ายถิ่นก็ไม่อยากให้พ่อแม่สูงอายุต้องลำบากเรื่องการเดินทางมาเช่นนี้และขอเป็นฝ่ายที่จะไปเยี่ยมลูกเอง

“...บางที่คิดถึงเค้าก็ห่วงเค้าว่ามันก็คิดถึงลูกมันเนอะ ก็พาหลานไปหา ไปได้ 3 วัน ... กลัวเค้าคิดถึงลูกเค้า เค้าทำแต่งงาน งานห่างไม่ค่อยได้หยุด ขอเค้าหยุดก็ไม่ค่อยได้หยุด ไม่มีเวลา” (พิษณุโลก 03 คุณยายอายุ 59 ปี เลี้ยงหลาน 1 คน)

ความถี่ของการกลับมาเยี่ยมบ้านของลูกผู้ย้ายถิ่น (G2) นั้นส่วนใหญ่จะมาเพียงปีละ 1-2 ครั้ง หรือตามเทศกาล เช่น ปีใหม่ในเดือนมกราคม สงกรานต์ในเดือนเมษายน วันพ่อในเดือนธันวาคม วันแม่ในเดือนสิงหาคม หรือวันสำคัญทางศาสนา เช่น เข้า-ออกพรรษา โดยสาเหตุที่กลับมาได้ไม่บ่อยนั้นเพราะติดภาระงาน ไม่สามารถลางาน หรือที่ทำงานไม่ได้ให้หยุด

“... เขา (G2) ก็มาช่วงเทศกาล วันพ่อ วันแม่ สงกรานต์มาได้ถ้าหากว่าโรงงานหยุดก็มา ถ้าไม่ได้หยุดก็ไม่ได้มา เหมือนว่าเขาเร่งงาน...” (กาญจนบุรี 03 คุณยายอายุ 67 ปี เลี้ยงหลาน 4 คน)

การที่ไม่ได้กลับมาเยี่ยมบ้านบ่อยๆ นั้น มีสาเหตุมาจากระยะทางที่ไกล เดินทางลำบาก ต้องเสียค่าใช้จ่ายทั้งเรื่องการเดินทางและค่าใช้จ่ายเมื่อกลับมาบ้าน อีกทั้งปู่ย่าตายาย (G1) ห่วงในเรื่องความปลอดภัยระหว่างการเดินทาง

“เขาก็มาของเขา มาคนละคัน แล้วก็โอโหขับรถคันหนึ่ง ตั้ง 2 วัน มันไม่ได้นอน แวะพักอยู่ตามปั้มพอ 2 ชั่วโมงออกแล้ว วันหนึ่งมันขับไม่ได้หยุด ..อย่างกับพ่อแม่ป่วยด้วยนี้ มันตีตัวกันมาด้วย มันไม่ได้นอนกันแล้ว ขับรถคนเดียว 2 วัน กับ 1 คืน ก็ออกจากโน่น 3 โมงเช้า มาถึงนี่ก็ 3 โมงเย็นของอีกวัน” (พิษณุโลก 12 เพศชาย อยู่กับคู่สมรส เลี้ยงหลาน 3 คน)

หากลูกผู้ย้ายถิ่นอยู่ไม่ไกล การเดินทางไม่ลำบากมาก ก็จะกลับมาเยี่ยมบ้านได้บ่อยกว่า โดยได้รับการบอกเล่าว่า ลูกผู้ย้ายถิ่นไปทำงานที่จังหวัดนนทบุรี เมื่อเอาหลานมาให้พ่อแม่สูงอายุเลี้ยงก็กลับมาเยี่ยมบ้านบ่อย ซึ่งปู่ย่าตายาย (G1) ในครอบครัวข้ามรุ่นได้บอกว่าเป็นลูกผู้ย้ายถิ่นมาเยี่ยมหาลูกของตนและพ่อแม่พร้อมๆ กัน ประมาณเดือนละครั้ง เนื่องจากไม่ไกลมากนัก

“เขา (G2) กลับบ้านเดือนละครั้งมาเยี่ยมลูก” (กาญจนบุรี 4 คุณย่าอายุ 64 ปี เลี้ยงหลาน 2 คน)

นอกจากนี้พบว่าสาเหตุที่ลูกผู้ย้ายถิ่นต้องกลับมาบ่อย ๆ นั้นนอกเหนือจากมาเยี่ยมลูกของตนเองแล้ว หากปู่ย่าตายาย (G1)/ ลูกของตน (G3) ที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นนั้นมีปัญหาเรื่องสุขภาพ หรือต้องการความช่วยเหลือก็จะเป็นเหตุผลที่ทำให้กลับมาเยี่ยมบ้านบ่อยขึ้นด้วย

“... ถ้าหากว่าลูกไม่สบายเราก็ต้องโทรไปว่าลูกไม่สบายแม่เอาไม่ไหวแล้ว ไม่มีเงินที่จะรักษา เขาก็มา” (กาญจนบุรี 03 คุณยายอายุ 67 ปี เลี้ยงหลาน 4 คน)

ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า หากลูกผู้ย้ายถิ่น (G2) มีปัญหาหย่าร้างกับคู่สมรส ก็ไม่ค่อยกลับมาเยี่ยมบ้าน โดยได้รับการบอกเล่าจากปู่ย่าตายาย (G1) ในครอบครัวข้ามรุ่นว่า ลูกๆ ของเธอทั้งสองคนต่างแยกทางกับคู่สมรส อีกทั้งมีงานที่ไม่ค่อยมั่นคง และไม่ค่อยได้กลับมาเยี่ยมบ้านอีกด้วย

“มันไม่ค่อยส่งข่าว พอมันส่งข่าวมาบ้าง ฉันก็ให้พี่น้องเพื่อนไปตาม พอไปตามเจอกลับมาอยู่ด้วยกัน พี่น้องเพื่อนก็มีผู้หญิงติดผู้หญิง แม่เพื่อนรับไม่ได้ก็ทิ้งกัน ก็สองหนสามหน มาทีหลังมันไปไม่บอก ... เราก็ไม่รู้ว่ามันจะเป็นหรือมันจะตาย มันโกรธผัวมัน เลยหนีไป... ก็ไม่ส่งเสีย” (พิษณุโลก 15, เป็นทั้งคุณย่าและคุณยาย อายุ 52 ปี เลี้ยงหลาน 2 คน)

➤ ลูกมาก็ดีใจ ลูกเจียบหายไป พ่อแม่ก็คิดถึง

การมาเยี่ยมบ้าน นับได้ว่าทำให้ปู่ย่าตายาย (G1) ในครอบครัวข้ามรุ่นรู้สึกดีใจเป็นอย่างมาก แม้ว่าความถี่นั้นจะไม่มากก็ตาม การมาเยี่ยมบ้านเป็นการช่วยคลายความเหงา ความคิดถึงที่มีต่อลูกผู้ย้ายถิ่นได้เป็นอย่างดี อีกทั้งทำให้หลานๆ ได้มีโอกาสพบพ่อแม่ของตนเองด้วย

“ดีใจ ดีใจมากตอนเค้ามาอยู่ บางครั้งเค้ามาพักสองคืนสามคืนแล้วเค้าก็กลับไปทำงาน ..” (พิษณุโลก 10 คุณย่าทวดอายุ 61 ปี เลี้ยงหลาน 1 คน)

“รู้สึกดีใจ ลูกมาที่ก็รู้สึกดีใจว่าลูกมาแล้ว พอมันจะออกเดินทาง มันโทรมาเราก็ตีใจแล้ว ว่าลูกมาแล้ว เราก็ภาวนาอย่างเดียว ให้ลูกเดินทางปลอดภัย ...” (พิษณุโลก 12 คุณปู่อายุ 73 ปี เลี้ยงหลาน 3 คน)

หากลูกผู้ย้ายถิ่นไม่ได้กลับมาเยี่ยมบ้านตามปกติที่จะเป็น ปู่ย่าตายายก็จะรู้สึกเสียใจ แต่ก็พยายามที่จะทำความเข้าใจว่าลูกมีเหตุผลที่ทำให้ไม่สามารถกลับมาเยี่ยมบ้านได้ เช่น การเดินทางกลับมาต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ติดงานทำให้ไม่สามารถกลับมาได้

“วันแม่มาทีหนึ่ง แคนั่นเอง ... บางทีก็มาบางทีก็ไม่มา มันก็ไม่แน่ เราพูดตามตรงนะ บางปีเค้าก็มาบางปีเค้าก็ไม่มา.. เขาคงไม่ค่อยมีเวลา” (พิษณุโลก 14 เป็นทั้งคุณย่าและคุณยาย อายุ 62 ปี เลี้ยงหลาน 4 คน)

3.2 การติดต่อผ่านโทรศัพท์มือถือ

การติดต่อในสมัยเดิม มักจะพึ่งพาการเขียนจดหมาย การส่งโทรเลขเพื่อโต้ตอบกัน แต่ต่อมาโทรศัพท์ได้กลายมาเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารพื้นฐานที่พบเห็นได้ทั่วไป ในปัจจุบันโทรศัพท์มือถือก็เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาในครั้งนี้ที่พบว่าปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่นทุกครอบครัวมีโทรศัพท์มือถือใช้เพื่อติดต่อสื่อสารกับลูกผู้ย้ายถิ่นในถิ่นปลายทาง โดยในการศึกษานี้ไม่พบการเขียนจดหมาย หรือใช้โทรศัพท์สาธารณะแบบหยอดเหรียญ และโทรศัพท์บ้านเลย

ส่วนใหญ่ลูกผู้ย้ายถิ่นเป็นฝ่ายโทรกลับมายังปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่น โดยเป็นผู้แบกรับค่าใช้จ่ายในการโทรกลับมา นอกจากนี้ปู่ย่าตายายเองก็ใช้มือถือไม่ค่อยคล่อง อาจจะหาเบอร์โทรภายใน

เครื่องไม่เป็น กังวลหากกตผิด จะขำนาญการรับสายที่โทรเข้ามามากกว่าโทรออก หรือหากต้องการโทรออกก็จะให้หลาน (G3) โทรไปหาลูกผู้ย้ายถิ่น

“... ถ้าหากว่าเราไม่ดีไม่สบายเราก็ให้หลานชายกดไปหาแม่ มันโทรได้เด็ดๆ

เราโทรไม่เป็น” (กาญจนบุรี 03 คุณยายอายุ 67 ปี เลี้ยงหลาน 4 คน)

ความถี่ของการติดต่อผ่านโทรศัพท์มือถือมีความถี่มากกว่าการกลับมาเยี่ยมบ้านแบบพบหน้ากัน พบว่าที่บ่อยที่สุดคือ โทรมาวันละ 3 ครั้ง “ติดต่อประจำ โทรเข้าโทรเย็น” (พิษณุโลก 3 คุณยายอายุ 59 ปี เลี้ยงหลาน 1 คน)นอกจากนี้ บางครอบครัวมีการติดต่อกันอาทิตย์ละ 3-4 ครั้ง “ลูกๆ (3 คนรวมทั้งคนที่ไม่ได้ให้เลี้ยงหลานด้วย) ก็ติดต่อบ่อย อาทิตย์ละ 3-4 ครั้ง ... บางครั้งวันหนึ่ง 2-3 ครั้งก็มี แล้วแต่โอกาส” (ขอนแก่น 08 คุณยายอายุ 52 ปี เลี้ยงหลาน 3 คน) บางครอบครัวก็โทรกลับมาอาทิตย์ละ 2 ครั้ง ไม่ค่อยอยากจะทำโทรกลับมาบ่อยๆ เพราะทำให้คิดถึงบ้านและอยากกลับบ้าน “พ่อเจ้านี้ อาทิตย์หนึ่งโทรมา 2 ครั้ง บางทีก็ครั้งเดียว เคื่อบอกโทรมากไม่ได้ เคื่ยวคิดถึงลูก เคื่ยวอยากกลับบ้าน” (พิษณุโลก 15, เป็นทั้งคุณย่าและคุณยาย อายุ 52 ปี เลี้ยงหลาน 2 คน)

➤ โทรมา...แล้วคุยอะไรกัน

เรื่องราวที่คุยกันผ่านโทรศัพท์มือถือ นั้น ลูกผู้ย้ายถิ่นก็จะถามถึงพัฒนาการ กิจกรรมประจำวันของลูกของตน (G3) เช่นว่า วันนี้ดีหรือไม่ กินข้าวหรือยัง และในส่วนตัวที่โตหน่อยก็จะสื่อสารโดยตรงกับพ่อแม่ผู้ย้ายถิ่น (G2) ทั้งนี้ในการโทรกลับมาบ้านนอกเหนือจากถามเกี่ยวกับความเป็นไปของลูกตนเองแล้ว ยังหมายรวมถึงปู่ย่าตายายด้วย (G1)

“โทรมาก็ถาม ลูกเป็นยังไง มันดีไหม มันชนไหม ... ก็ตอบไปนั่นละ ... ก็คุยว่าชนธรรมดาละเด็กเล็กๆ แล้วถามถึงเราด้วยว่าเป็นยังไงบ้าง สบายดีหรือเปล่า กินข้าวอร่อยไหม (ขอนแก่น 02 คุณย่าอายุ 56 ปี เลี้ยงหลาน 1 คน)

“เขาก็โทรมาถามว่าแม่ทำอะไรบ้าง อยู่อย่างไร สบายดีไหม เราก็บอกว่าไม่เป็นไร แล้วเอ็งเป็นอย่างไรบ้าง เขาก็บอกว่าไม่เป็นไรโทรมาถามดู แม่สบายดีไหม ก็บอกว่าไม่เป็นไร เขาถามว่าไปนาทุกวันหรือเปล่า ก็บอกว่าไปทุกวัน เขาบอกว่าหยุดบ้างแต่เป็นลมที่นา เคยไปนาล้มลงเป็นลมที่ทุ่งนาหายใจไม่ออกกว่าจะบอกลูกอยู่มานานๆ ถึงได้บอกลูกว่าแม่เป็นลมที่ท้องนา นี่จะว่าไม่รอดเสียแล้ว นี่กว่าตายไปเลย พอฟื้นขึ้นมาก็ไม่บอกลูกกลัวลูกไม่ให้ไปอีก”

(กาญจนบุรี 03 คุณยายอายุ 67 ปี เลี้ยงหลาน 4 คน)

จากการศึกษาเรื่องนี้ยังพบว่า ครอบครัวข้ามรุ่นบางส่วนจะใช้โทรศัพท์มือถือติดต่อกลับมาถี่กว่าตอนที่ปู่ย่าตายาย (G1) ยังไม่ได้เลี้ยงหลาน (G3) โดยปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่นก็ได้สะท้อนให้เห็น

ประโยชน์ของการเลี้ยงหลานและเทคโนโลยีของการติดต่อสื่อสารว่าเป็นตัวช่วยให้พ่อแม่ในถิ่นต้นทางได้คุยกับลูกผู้ย้ายถิ่นบ้าง และก็มากกว่าตอนที่ไม่ได้เลี้ยงหลาน

“แต่ก่อนโทรไม่ค่อยอาทิตย์ละทีถึงโทรมา พอเอาลูกมาให้เลี้ยงก็โทรเข้า เยี่ยง
ทุ่มหนึ่งสองทุ่ม ก็โทรมา บางทีกำลังหลับอยู่ก็โทรมา” (ขอนแก่น 10 คุณย่า
อายุ 56 ปี เลี้ยงหลาน 3 คน)

จากคำบอกเล่าของปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่น ได้บอกเล่าว่า การติดต่อผ่านโทรศัพท์มือถือเป็นการช่วยลดความกังวลใจของลูกผู้ย้ายถิ่นที่มีต่อลูกของตนเอง (G3) ที่ฝากให้ปู่ย่าตายายช่วยดูแล และทำให้พ่อแม่ผู้ย้ายถิ่น (G2) ได้รับรู้ถึงความเป็นอยู่ พัฒนาการ หรือกิจกรรมของลูกที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นในถิ่นปลายทาง โดยหากลูกๆ (G3) ยังเล็กอยู่ ก็จะเป็นการสื่อสารกันระหว่างปู่ย่าตายาย (G1) และลูกผู้ย้ายถิ่น (G2) แต่หากหลาน (G3) โตขึ้นมาหน่อยก็จะสื่อสารกับพ่อแม่ของตนเองได้ด้วย “โทรมาเกือบทุกวัน คุยกับลูกเขา ส่วนมากเขาไม่ค่อยคุยกับผม (พ่อ) คุยกับแม่ กับลูกของเค้า” (กาญจนบุรี 9 คุณตาอายุ 77 ปี เลี้ยงหลาน 1 คน)

นัยยะหนึ่งที่พ่อแม่สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นตีความ ว่าการที่ลูกผู้ย้ายถิ่นโทรมาหา ได้ถามสารทุกข์สุกดิบก็เปรียบเสมือนว่าลูกๆ ยังเคารพ และเป็นห่วงพ่อแม่อยู่

“เคารพเหมือนเก่า โทรมาหาเราเขาก็ห่วงใยเราเหมือนเก่า อยากกินอะไรเขาก็ถามเหมือนเก่า เขาก็จะห่วงเราสิ เขาถึงถามอย่างนั้น” (ขอนแก่น 5 คุณยายอายุ 64 ปี เลี้ยงหลาน 1 คน)

➤ ติดต่อกลับมากี่ทีใจ แต่หากห่างการติดต่อไป ใจก็กังวล

จากการศึกษาเรื่องนี้มีจำนวนไม่น้อยที่ลูกผู้ย้ายถิ่นไม่ค่อยได้ติดต่อหรือโทรกลับไปยังครอบครัวข้ามรุ่น บางคนถึงขั้นที่เรียกว่าขาดการติดต่อ เพราะนานทีปีหนจึงจะโทรกลับไปยังครอบครัวข้ามรุ่น การที่ลูกผู้ย้ายถิ่นไม่ติดต่อกลับมาเช่นนี้ทำให้พ่อแม่สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นกังวลใจไม่น้อย ห่วงว่าลูกผู้ย้ายถิ่นจะเป็นอยู่อย่างไร ห่วงในความเป็นอยู่ของหลานที่ลูกผู้ย้ายถิ่นโยนมาเป็นภาระให้เลี้ยงแล้วเงียบหายไป

“อย่างพ่อเด็กรี่ก็นานๆ ติดต่อมาที ... ปีหนึ่งหนสองหน ... พ่อเห็นชื่อเขาโทรเข้ามาทีดีใจนะสิ เขาก็ว่า ฮัลโหลแม่ครับ เขาพูดก่อนเราก็ดีใจ บอกว่าไม่มีอะไรให้ก็ไม่ต้องให้ ให้ติดต่อมาเถอะ” (กาญจนบุรี 7 คุณย่าอายุ 64 ปี เลี้ยงหลาน 2 คน)

“อันนั้นเอาแน่เอาอนไม่ได้ ไปหากินทั่วไป มันก็ติดต่อกลับมาก็ไม่ค่อย บางเดือนไม่โทรเลย บางเดือนสองหนสามหน โทรคุยกับลูก ..บางเดือนเงียบกริบ” (พิษณุโลก 15 เป็นทั้งคุณย่าและคุณยายอายุ 52 ปี เลี้ยงหลาน 3 คน)

“บางที่เค้าก็ติดต่อ บางที่เราก้โทรไปหาเค้า โทรไปเค้าก็ไม่ค่อยได้รับโทรศัพท์ ... โทรไม่ค่อยติด เค้าทำงาน ... อาทิตย์หนึ่งโทร บางที่ไม่ได้คุยกันเลย บางทีนอนน้ำตาไหลอะ ถ้าเป็นอะไรไปก็มีไอ้เด็กน้อยนี่ 2 คนที่ห้องที่อยู่ 2 คนที่ห้อง เหมือนจะนอนรอความตาย ...” (พิชญ์โลก 14 เป็นทั้งคุณย่าและคุณยาย อายุ 62 ปี เลี้ยงหลาน 4 คน)

สรุป และข้อเสนอแนะ

การย้ายถิ่นออกไปทำงานแล้วให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงหลานแทนนั้น เป็นทางเลือกทางหนึ่งของพ่อแม่ผู้ที่ต้องย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น โดยที่การตัดสินใจเหล่านี้ผ่านการคิดวิเคราะห์ที่ไปตามเหตุผล และความจำเป็นที่แตกต่างกันไปในแต่ละครอบครัว บทความนี้มุ่งความสนใจไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวข้ามรุ่นกับสมาชิกในครอบครัว โดยเป็นการนำเสนอในมุมมองของปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่นที่มีการติดต่อกับลูกผู้ย้ายถิ่นอย่างไร เพื่อที่จะคงความสัมพันธ์ระหว่างลูกผู้ย้ายถิ่น และพ่อแม่ที่อยู่ในถิ่นต้นทาง ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะมีช่องว่างของความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น บทความนี้พยายามขยายภาพภายในครอบครัวข้ามรุ่นให้คนทั่วไปได้เห็นภาพผลกระทบทั้งภาพบวกและภาพลบที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัวข้ามรุ่น โดยจะเห็นภาพของปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่นเด่นชัดกว่าสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว (ไม่ว่าจะเป็นลูกผู้ย้ายถิ่น และหลาน) กับการรับบทบาทเป็นทั้งปู่ย่าตายาย เป็นพ่อแม่ให้กับหลานๆ ในเวลาเดียวกัน บทบาทที่มาพร้อมกับภาระการเลี้ยงดูหลาน ในเมื่อไม่สามารถหลีกเลี่ยงการเป็นครอบครัวข้ามรุ่น

จากการศึกษาที่เราพบว่าสิ่งที่ช่วยยึดโยงให้ครอบครัวข้ามรุ่นยังเข้มแข็งอยู่ได้ คือ ความเป็นปีกแผ่นของการติดต่อสื่อสาร พบว่า ยังมีการติดต่อกันหรือการสื่อสารระหว่างลูกผู้ย้ายถิ่นและปู่ย่าตายายมากเท่าไร ดูเหมือนว่าเป็นผลทางบวกต่อครัวเรือนถิ่นต้นทางมากเท่านั้น ปู่ย่าตายายก็จะมีความรู้สึกว่าตัวเองไม่ต้องเผชิญกับความโดดเดี่ยว เพราะการที่ได้สื่อสารกันนั้น ได้พูดคุยได้ถามสารทุกข์สุกดิบกันนั้น เกิดการแลกเปลี่ยนความหมาย (Exchange of Meanings) ระหว่างกัน ช่วยบรรเทาความรู้สึก และสนับสนุนด้านกำลังใจซึ่งกันและกันในการรับภาระเลี้ยงดูหลาน ที่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Roberts และ Bengtson (1990, 1991) ที่พบว่า พฤติกรรมการให้ความช่วยเหลือของบุตรที่มีต่อบิดามารดามีผลในทางบวกต่อการติดต่อสื่อสาร โดยในครอบครัวข้ามรุ่นมีการติดต่อกันผ่าน 2 ช่องทาง ช่องทางแรก คือ “การมาเยี่ยมบ้าน” แม้ว่าจะไม่บ่อยนักเมื่อเทียบกับอีกวิธี แต่ก็นับได้ว่ามีประสิทธิภาพที่ดี ทำให้ปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่นดีใจที่ได้พบหน้าลูกๆ ที่ไปทำงานไกลบ้าน และหลานๆ ก็จะได้พบหน้าพ่อแม่ของตนด้วย ซึ่งในสังคมไทยลูกผู้ย้ายถิ่นมักจะกลับมาเยี่ยมบ้านในช่วงเทศกาลสำคัญๆ เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ วันพ่อ วันแม่ หรือวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันก็พบว่า หากการมาเยี่ยมบ้านนั้นไม่ได้เป็นไปตามที่ปู่ย่าตายายคาดหวัง เช่น คิดว่าลูกจะมาแต่ไม่ได้มา หรือแทนที่จะเอาเงินมาให้บ้าง แต่กลับมาขอเงินจากปู่ย่าตายาย หรือพ่อแม่สูงอายุแทน ก็จะเป็นการเพิ่มความกังวลและทุกข์ใจให้กับปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่นแทน โดยพบว่าอุปสรรคที่ทำให้ลูกผู้ย้ายถิ่นไม่สามารถกลับมา

เยี่ยมบ้านได้บ่อย (จากคำบอกเล่าของพ่อแม่สูงอายุ) เกิดมาจากสาเหตุ รายได้น้อยไม่เพียงพอใช้ในครอบครัว และระยะทางที่ไกล

ช่องทางที่สอง คือ “การติดต่อผ่านทางโทรศัพท์มือถือ” ช่องทางนี้เป็นตัวช่วยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นสื่อกลางให้สมาชิกในครอบครัวข้ามรุ่นได้สื่อสารกัน (เพราะโอกาสที่จะได้กลับมาเยี่ยมบ้านมีน้อยกว่า) โดยพบว่าเป็นการสื่อสารกันแบบสองทาง แต่ส่วนใหญ่ลูกผู้ย้ายถิ่นจะเป็นฝ่ายโทรกลับมายังครอบครัวข้ามรุ่น ด้วยเหตุผลเรื่องค่าใช้จ่ายและปู่ย่าตายายไม่ค่อยชำนาญเรื่องการใช้โทรศัพท์มือถือ ซึ่งก็จะเป็นการไต่ถามความเป็นอยู่ และสารทุกข์สุกดิบ ของลูกๆ และปู่ย่าตายาย โดยพบว่าหลานที่โตพอรู้เรื่องหน่อย (อายุราวๆ 8 ขวบขึ้นไป) ก็จะมีการสื่อสารกับพ่อแม่ของตนเองโดยตรง และช่วยเหลือปู่ย่าตายายในการโทรศัพท์ไปหาพ่อแม่ของตนเองในถิ่นปลายทางได้อีกด้วย ในขณะเดียวกันหากลูกผู้ย้ายถิ่นขาดการติดต่อหรือไม่ค่อยโทรกลับมาก็จะทำให้ปู่ย่าตายายเป็นกังวล และเมื่อลูกๆ เหล่านั้นติดต่อกลับมาก็ช่วยทำให้ปู่ย่าตายายคลายความกังวลลงไปได้บ้าง ในปัจจุบันที่เทคโนโลยีโทรศัพท์มือถือได้พัฒนาให้เป็นอย่างมากกว่าการใช้พูดคุย แต่ยังคงพัฒนาให้ใช้งานอินเทอร์เน็ต และส่งข้อความได้ทำให้การสื่อสารสามารถเห็นหน้ากันผ่านการใช้วิดีโอคอล ผ่านแอปพลิเคชัน Line หรือใน Facebook ก็ยังทำให้สมาชิกในครอบครัวข้ามรุ่นได้ติดต่อกันและรู้สึกใกล้ชิดกันมากขึ้น แต่จากการศึกษาวิจัยพบเพียง 1-2 case เท่านั้น

สิ่งที่พบนอกเหนือจากการนำเสนอเรื่องความเป็นปึกแผ่นของการติดต่อสื่อสารในบทความนี้ คือ การที่กลับมาเยี่ยมบ้านและการติดต่อผ่านทางโทรศัพท์มือถือยิ่งน้อยลงเท่าไร ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวก็มีความห่างเหินกันมากขึ้น และโอกาสที่เด็กและพ่อแม่สูงอายุจะถูกทอดทิ้งก็มีเพิ่มมากขึ้นไปอีก เพราะลูกผู้ย้ายถิ่นขาดความรับผิดชอบทั้งในฐานะลูกที่ต้องดูแลพ่อแม่ และฐานะพ่อแม่ที่ต้องดูแลลูก ให้เป็นคนกำลังของสังคม อันจะเห็นได้จากการไม่ติดต่อกลับมาและการไม่ส่งเงินกลับ

ผลการศึกษาของบทความนี้ มีข้อเสนอแนะว่า การติดต่อสื่อสารมีความสำคัญกับครัวเรือนข้ามรุ่นมาก ยิ่งมีการติดต่อสื่อสารกันมากก็ยิ่งมีความเป็นปึกแผ่นมากขึ้นเท่านั้น ควรมีการส่งเสริมให้เกิดความเป็นปึกแผ่นในครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในครัวเรือนข้ามรุ่น เช่น การกระจายเรื่องการคมนาคมขนส่งให้มีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้เกิดช่องทางการติดต่อสื่อสารที่ครอบคลุมและทั่วถึงในชนบท เพราะในอนาคตอันใกล้เทคโนโลยีด้านการสื่อสารจะพัฒนาไปข้างหน้าอีกมาก ทำให้คนเข้าถึงระบบอินเทอร์เน็ตไร้สายกันมากขึ้น ยิ่งส่งผลให้การสื่อสารในอนาคตง่ายขึ้น สามารถสื่อสารแบบเห็นหน้ากันได้ก็จะยิ่งช่วยให้ครอบครัวข้ามรุ่นในอนาคตเข้มแข็งมากขึ้น และขอจบด้วยข้อเสนอแนะถึงสมาชิกในครอบครัวข้ามรุ่น (เพราะครอบครัวคือรั้วที่สำคัญที่จะรักษาความเข้มแข็งของครอบครัวได้ดีที่สุด) ว่าให้รักษาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวให้เข้มแข็งด้วยการทำบทบาทของแต่ละคนให้ดีที่สุด โดยเฉพาะลูกผู้ย้ายถิ่น ต้องตระหนักในบทบาทของการเป็นพ่อแม่ที่จะรับผิดชอบเลี้ยงดูลูก รวมทั้งบทบาทของลูกที่จะต้องดูแลพ่อแม่ด้วย (ทั้งในแง่ของเงิน สิ่งของ ความเข้าใจ) รวมทั้งให้ความสำคัญของการติดต่อสื่อสารในครอบครัวให้มีคุณภาพ

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในอนาคต

การศึกษาในอนาคต หากมีการเก็บข้อมูลจากลูกผู้ย้ายถิ่น และหลานในครัวเรือนข้ามรุ่นด้วยก็จะทำให้เห็นภาพความสัมพันธ์ ปัญหา และสาเหตุได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งศึกษามิติความเป็นปึกแผ่นด้านอื่นๆ เพิ่ม เช่น ความเป็นปึกแผ่นเชิงหน้าที่, เชิงบรรทัดฐาน เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีด้วยความอนุเคราะห์ข้อมูลจากโครงการ “การย้ายถิ่นและครอบครัวข้ามรุ่นในประเทศไทย” ซึ่งเป็นความร่วมมือกันระหว่างสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และมหาวิทยาลัยมิชิแกน ประเทศสหรัฐอเมริกา ขอขอบคุณคำแนะนำและการสนับสนุนจาก Dr. Berit Ingersoll-Dayton รศ.ดร.สุรียพร พันพิ่ง และ ผศ.ดร.กาญจนา ตั้งชลทิพย์ เป็นอย่างสูงที่ให้งานชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงมาได้

เอกสารอ้างอิง

- Abas MA, Punpuing S, Jirapramukpitak T, Guest PT, Tangchonlatip K, Leese M, Prince M. *Rural-urban migration and depression in ageing family members left behind*. Br J Psychiatry. 2009;195(1):54-60
- Bengtson, V. L., & Schrader, S. S. (1982). Parent-child relations. In D. Mangen & W. Peterson (Eds.). *Handbook of research instruments in social gerontology*, Vol. 2. University of Minnesota Press, Minneapolis: 115-185.
- Bengtson, V.L. & Robert L.N. (1991). Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 53, No. 4, pp.856-870.
- Darawuttimaprakorn, N. & Punpuing, S. (2010). *Living Arrangements and Elderly Depression: Kanchanaburi DSS, Thailand*. In Population Association of America 2010 Annual Meeting Program. Organized by the University of California.
- Dwyer, J. W., Lee, G. R., & Jankowski, T. B. (1994). Reciprocity, elder satisfaction, and caregiver stress and burden: The exchange of aid in the family caregiving relationship. *Journal of Marriage and the Family*, 35-43.
- National Statistical Office. (2013). *The labor force survey 2013*. [In Thai]

- Narongchai, W & Ayuwat, D. (2011). Patterns of Co-resident of Skipped-generation in Isan Migrant Family. *KKU Institutional Research Journal*. 11 (3): July - September. 101-110. [In Thai].
- Pitikultang, S. (2009). Situation and trend of Thai family. In *Thai family: from diversity to harmony happiness and healthy*. Bangkok: Department of Family Health, Mahidol University. [In Thai]
- Podhisita, C. (2011). Thai Family and Household Changes: What We Don't Know?. In *IPSR Annual Report 2011: Thailand's Population in Transition: A Turning Point for Thai Society*. Nakhon Prathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University. [In Thai]
- Potts, N.L., Mandelco, B.L. (2002). *Pediatric nursing: Caring for children and their families*. United States of America: Delmar Thomson Learning.
- Roberts, R. E. L. & Bengtson, V. L. (1990). Is intergenerational solidarity a unidimensional construct? A second test of a formal model. *Journal of Gerontology*. 45(1) pp.12-20.
- Roberts, R. E. L., Richards, L. N., & Bengtson, V. L. (1991). Intergenerational solidarity in families: Untangling the ties that bind. In S. K. Pfeifer & M. B. Sussman (Eds.). *Marriage and Family Review*, Vol. 16 : pp.11-46.
- Sutinyamanee, V. (2016). *Intergenerational Solidarity in Urban Area: Support and Assistance in Thai Families*. Proceedings of the 11th Srinaksarinwirot University Research Conference, Thailand, 28-29 June 2016. [In Thai]
- UNFPA. (2016). *The State of Thailand's Population 2015 Features of Thai Families in the Era of Low Fertility and Longevity*. Bangkok: UNFPA. [In Thai].

วารสาร
พัฒนา
สังคม
JSD